

UOT 37.1

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ LİSEYLƏRİN ROLU VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ**Səbinə Fəxrəddin qızı Şükürova***SABAH qrupları, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı***ORCID:** 0009-0005-9798-0600**E-mail:** sabinashukurovaa@gmail.com

Açar sözlər: təhsil idarəçiliyi, lisey təhsili, təhsilin keyfiyyəti, təhsil islahatları, təhsildə beynəlxalq təcrübə

Ключевые слова: управление образованием, лицейное образование, качество обучения, образовательные реформы, международный опыт в образовании

Key words: education management, high school education, quality of teaching, educational reforms, international experience in education

Təhsil hər bir cəmiyyətin rifahı üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan bir sahədir. Təhsil sisteminin uğurlu fəaliyyəti ölkənin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafına təkan verir. Təhsilin idarə edilməsinin səmərəli təşkili tədrisin keyfiyyətini artırmaq və cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin bərabər təhsil imkanlarına malik olmasını təmin etmək üçün vacibdir.

Təhsilin idarə edilməsinin nəzəri məsələləri liseylər kontekstində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Liseylər, şagirdlərin orta təhsilini təmin edən və universitetə hazırlıq mərhələsini əhatə edən təhsil müəssisələridir. Bu səbəbdən, liseylərdə idarəetmə sisteminin düzgün qurulması şagirdlərin akademik nailiyyətlərini, sosial inkişafını və gələcək karyeralarına hazırlığını birbaşa təsir edir. Liseylərin idarə edilməsində səmərəli və effektiv idarəetmə prinsiplərinin tətbiqi, təhsil prosesinin keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, həm də cəmiyyətin ümumi təhsil səviyyəsini artırmağa kömək edir.

Azərbaycanda liseylər XX əsrin sonlarında təhsil sistemində daha yüksək keyfiyyət təmin etmək məqsədi ilə formalaşmağa başlamışdır. İlk liseylər Azərbaycanın müstəqilliyini əldə etdikdən sonra yaradılmış və orta təhsilin ixtisaslaşmış istiqaməti kimi fəaliyyət göstərmişdir. Liseylər, tələbələrin fənlər üzrə dərin biliklər əldə etməsinə, eyni zamanda onların analitik və tənqidi düşüncə bacarıqlarını inkişaf etdirməyə yönəlmişdir. Tədris prosesində müasir metodlardan istifadə, müxtəlif təhsil proqramları və yeniliklər liseylərin əsas funksiyalarından biridir. Məqsəd şagirdlərin ali təhsil müəssisələrinə qəbul şanslarını artırmaq və onları gələcək peşə fəaliyyətinə daha yaxşı hazırlamaqdır.

Liseylərdə idarəetmə prosesi mürəkkəbdir və müxtəlif funksiyaları əhatə edir. Burada həm akademik fəaliyyətlərin təşkil edilməsi, həm də inzibati məsələlərin idarə olunması vacibdir. Liseylərin idarə edilməsində əsas məqsəd, şagirdlərə yüksək səviyyəli təhsil verərək onları universitet və iş həyatı üçün hazırlamaqdır. Təhsil idarəçiləri bu məqsədə çatmaq üçün müxtəlif strategiyalardan və yanaşmalardan istifadə edirlər. Liseylərdə istifadə edilən əsas yanaşmalar aşağıdakılardır;

Klassik idarəetmə nəzəriyyəsi liseylərin strukturlarının formalaşdırılmasında geniş tətbiq olunur. Liseylərdə iyerarxik idarəetmə strukturları mövcuddur, burada direktor, müavinlər, bölmə rəhbərləri və müəllimlər arasında səlahiyyətlərin aydın bölgüsü həyata keçirilir. Bu yanaşma, məktəb daxilində intizamın və təşkilati strukturun gücləndirilməsinə yönəlib. Məsələn,

lisey direktorları, təhsil proqramlarını planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün müəllim heyəti ilə yaxından əməkdaşlıq edirlər.

Humanist yanaşma liseylərin idarə edilməsində insan amilinə diqqət yetirir. Liseylərdə şagirdlərin və müəllimlərin motivasiyası, onların təhsil nailiyyətlərinə və ümumi mühitə təsir edir. Bu yanaşma, liseylərin idarə edilməsi zamanı daha çox kommunikasiya, əməkdaşlıq və dəstək mühitinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Lisey rəhbərliyi, şagirdlərin təhsilə marağını artırmaq üçün müxtəlif mükafatlandırma sistemləri (məsələn, akademik mükafatlar, sosial fəaliyyətlər) tətbiq edə bilər. Müəllimlərin motivasiyasını artırmaq üçün isə əlavə təlimlər, sertifikat proqramları və maliyyə təşviqləri nəzərdə tutula bilər.

Liseylər bir çox alt-sistemlərdən (məsələn, akademik proqramlar, sosial fəaliyyətlər, inzi-bati dəstək) ibarət olan mürəkkəb təhsil müəssisələridir. Sistem yanaşmasına görə, liseyin uğuru bu alt-sistemlərin bir-birilə uyğunluğundan asılıdır. Liseylərin idarə edilməsi prosesində müxtəlif şöbələr arasında koordinasiyanın təmin edilməsi əsas prioritetlərdən biridir. Məsələn, akademik və psixoloji dəstək xidmətlərinin integrasiyası şagirdlərin ümumi inkişafını dəstəkləyir.

Hər bir liseyin özünəməxsus xüsusiyyətləri və çətinlikləri vardır. Situasiya yanaşması liseylərin idarə edilməsində çevikliyə və adaptasiya qabiliyyətinə diqqət yetirir. Lisey rəhbərləri, konkret situasiyaya uyğun idarəetmə qərarları qəbul edərək məktəbin spesifik ehtiyaclarına cavab verə bilirlər. Məsələn, sıx imtahan qrafiki zamanı əlavə tədris saatlarının təşkili situasiyaya uyğun qərarlardan biridir.

Ümumiyyətlə, bu yanaşmalara nəzər saldıqda, liseylərdə tək bir yanaşmadan deyil, müxtəlif yanaşmaların kompleks şəkildə istifadə edildiyi görünür. Liseylərdə tətbiq olunan yanaşmaların müxtəlifliyi təhsil prosesinin daha çevik və hərtərəfli olmasını təmin edir. Liseylərdə tətbiq olunan müxtəlif yanaşmaların ən mühüm üstünlüyü, şagirdlərin fərdi ehtiyaclarını və öyrənmə sürətini nəzərə alaraq, tədrisin daha effektiv və məqsədyönlü olmasını təmin etməsidir. Həmçinin, bu yanaşmalar şagirdlərə yalnız bilik deyil, eyni zamanda təhlil, müstəqil düşünmə və problem həll etmə bacarıqlarını da qazandırır.

Azərbaycan kontekstində liseylərin idarəedilməsinə nəzər saldıqdan sonra, dünya üzrə lisey təhsilinə baxdıqda, hər təhsil sisteminin fərqli, oxşar cəhətlərini və necə də özünəməxsus olduğunu görə bilərik. Həmçinin, müxtəlif ölkələrdə lisey təhsilinin idarə edilməsinin təcrübəsinin təhlili, dünya miqyasında təhsil sistemlərinin necə fərqləndiyini və oxşar cəhətlərini öyrənmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Hal-hazırda Finlandiya, ABŞ, Cənubi Koreya təhsil sisteminə nəzər salacağıq.

Finlandiya, dünyada təhsil sisteminin ən mükəmməl və bərabər hüquqlu sistemlərindən biri kimi tanınır. Lisey təhsili ölkənin təhsil siyasətinə uyğun olaraq yüksək standartlara malikdir. Burada idarəetmə əsasən mərkəzləşdirilməmişdir. Yəni, məktəblər öz tədris metodlarını və qiymətləndirmə sistemlərini müəyyən etməkdə sərbəstdirlər [5]. Finlandiya təhsilində şagirdlərin ehtiyaclarına uyğun fərdi yanaşma və təhsilin bərabərliyi əsas prinsipdir. Məktəblər, müəllimlərin peşəkar inkişafını təmin etmək üçün ciddi təlimlər və təhsil proqramları təqdim edirlər. Bununla yanaşı, müəllimlərə yüksək məvacib verilir və onların təhsili üçün geniş resurslar ayrılır.

ABŞ-da lisey təhsili mərkəzləşdirilmiş deyil və hər bir ştat öz təhsil sisteminə malikdir. Lisey təhsili, geniş miqyaslı dövlət və özəl məktəblər arasında fərqlənir. Məktəblər, şagirdləri həm akademik biliklərlə, həm də praktiki bacarıqlarla hazırlamağa çalışırlar. Dövlət

məktəblərində təhsil ödənişsiz olsa da, özəl məktəblər üçün yüksək təhsil haqları tələb oluna bilər. ABŞ-da qiymətləndirmə əsasən testlər və imtahanlar üzərində qurulub. Şagirdlər müxtəlif kurslar seçə bilərlər və bu kurslar onların gələcək karyeralarına təsir edə bilər. Təhsil siyasəti ştatlara bağlı olduğundan, bəzi bölgələrdə yüksək keyfiyyətli təhsil, digərlərində isə məhdud resurslar mövcuddur.

Cənubi Koreya təhsili yüksək rəqabət mühitində inkişaf edib. Lisey təhsili, sərt tədris proqramları və yüksək standartlarla xarakterizə olunur. Cənubi Koreyada təhsil dövlət tərəfindən ciddi şəkildə idarə olunur və bütün məktəblər eyni tədris planlarına uyğun fəaliyyət göstərir. Təhsil həmçinin şagirdlərə fərdi inkişaf və peşə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün xüsusi təlimatlar təqdim edir [4]. İmtahanlar və testlər çox önəmlidir və şagirdlərin uğuru bu testlərin nəticələrinə əsaslanır. Məktəblər, şagirdləri yalnız akademik baxımdan deyil, həm də cəmiyyətə inteqrasiya etmək üçün hazırlayır. Cənubi Koreya təhsilində sərt qaydalar olsa da, bu, yüksək performansın əldə edilməsinə kömək edir.

Finlandiya, ABŞ, Cənubi Koreya və Azərbaycan liseylərinin idarəetmə strukturları arasında bir sıra oxşar və fərqli cəhətlər vardır:

Finlandiya və Cənubi Koreya təhsil idarəetməsi baxımından mərkəzləşdirilmiş yanaşmanı tətbiq edirlər. Hər iki ölkədə, təhsil proqramları və tədris metodları dövlət tərəfindən müəyyən edilir və məktəblər bu standartlara uyğun fəaliyyət göstərir. Bu, təhsildə bərabərliyi təmin edir və hər bir şagirdə eyni keyfiyyətdə təhsil verilməsini təmin edir. ABŞ-da isə təhsil idarəetməsi çoxsaylı ştatlar və regionlar tərəfindən həyata keçirilir. Hər ştat öz təhsil siyasətini müəyyən edir və məktəblər yerli tələblərə uyğun olaraq tədris proqramlarını seçir. Bu, təhsildə müxtəliflik yaratsa da, eyni zamanda regionlar arasında keyfiyyət fərqlərinə yol açır. Azərbaycanın təhsil idarəetməsi mərkəzləşdirilmişdir, lakin yerli təhsil strukturlarına müəyyən sərbəstlik verilmişdir. Dövlət tərəfindən müəyyən edilən tədris proqramları və qiymətləndirmə sistemləri olsa da, məktəblər müəyyən dərslilər və tədris materialları seçməkdə sərbəstdirlər.

Liseylərdə təhsilin idarə edilməsi, şagirdlərin gələcək uğurlarına əsas hazırlıq mərhələsi hesab olunur. Müxtəlif ölkələrin təcrübəsindən öyrənərək, Azərbaycanda lisey təhsilinin idarə edilməsi sahəsində daha səmərəli metodların tətbiqi mümkündür. İdarəetmə formaları və metodlarının düzgün seçilməsi təhsil prosesinin keyfiyyətini artıraraq, gələcək nəslin daha yaxşı təhsil almasına zəmin yaradır. Azərbaycanda təhsilin idarə edilməsi sistemində beynəlxalq təcrübələrin tətbiqi, xüsusilə Finlandiya, ABŞ və Cənubi Koreya təcrübələrindən istifadə, təhsil sistemimizin daha da inkişafına kömək edə bilər.

Problemin aktuallığı. Liseylərin idarə edilməsi təhsil sisteminin əsas komponentlərindən biridir və şagirdlərin akademik uğurlarına, sosial inkişafına və gələcək karyeralarına birbaşa təsir edir. Müasir dövrdə global təhsil tendensiyalarına uyğunlaşmaq, innovativ idarəetmə modellərindən istifadə etmək və təhsilin keyfiyyətini artırmaq üçün yeni yanaşmalara ehtiyac var. Azərbaycanda lisey təhsilinin inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq təcrübədən yararlanaraq daha səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi vacib məsələlərdəndir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif idarəetmə yanaşmalarının tətbiqi, beynəlxalq təcrübələrin təhlili, müasir təhsil yanaşmalarının tətbiqi və idarəetmə strukturlarının təkmilləşdirilməsi kimi məsələlər müzakirə edilir. Bu yeniliklər, lisey təhsilinin idarə edilməsi sahəsində yeni yanaşmaların inkişafına və təhsil sisteminin ümumi keyfiyyətinin artırılmasına töhfə verir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Bu tədqiqat liseylərin idarə edilməsində səmərəli strategiyaların hazırlanmasına və təhsil keyfiyyətinin artırılmasına töhfə verə bilər. Müəllim və rəhbər heyət üçün optimal idarəetmə üsullarının müəyyən edilməsi, şagirdlərin akademik və sosial bacarıqlarının inkişafına dəstək olacaqdır. Bundan əlavə, Azərbaycan təhsil sistemində beynəlxalq təcrübədən istifadə etməklə, təhsilin daha çevik və səmərəli idarə olunması üçün yeni yanaşmaların tətbiqinə imkan yaradır.

Ədəbiyyat

1. Əliyeva S. Məktəbin idarə edilməsinin pedaqoji, psixoloji əsasları: Metodik vəsait. Bakı, 2021.
2. Orucova G. Məktəbdaxili idarəetmənin humanistləşdirilməsinin pedaqoji əsasları. Bakı, 2021.
3. <http://koreaneducentreinuk.org/en/education-in-korea/>
4. OECD. Review on Evaluation and Assessment in Education: Lessons from Finland. OECD Publishing. 2012

С.Ф. Шукюрова

Роль и управление лицеями в системе образования

Резюме

В статье рассматривается управление средними школами и его влияние на академические успехи студентов и их будущую карьеру. Анализируются различные подходы к управлению, такие как классический, гуманистический, системный и ситуационный подходы, и их применение в азербайджанских школах. Сравнение с Финляндией, США и Южной Кореей выявляет сходства и различия в образовательных системах. Исследование подчеркивает важность внедрения международных лучших практик для улучшения качества образования в Азербайджане, обеспечивая более эффективную и инклюзивную образовательную среду.

S.F. Shukurova

The role and management of lyceums in the education system

Summary

This article explores the management of high schools and its impact on students' academic success and future careers. It examines different management approaches, such as classical, humanistic, system-based, and situational models, and their application in Azerbaijani high schools. A comparison with Finland, the U.S., and South Korea highlights similarities and differences in education systems. The study emphasizes the importance of adopting international best practices to improve education quality in Azerbaijan, ensuring a more effective and inclusive learning environment.

Redaksiyaya daxil olub: 19.02.2025